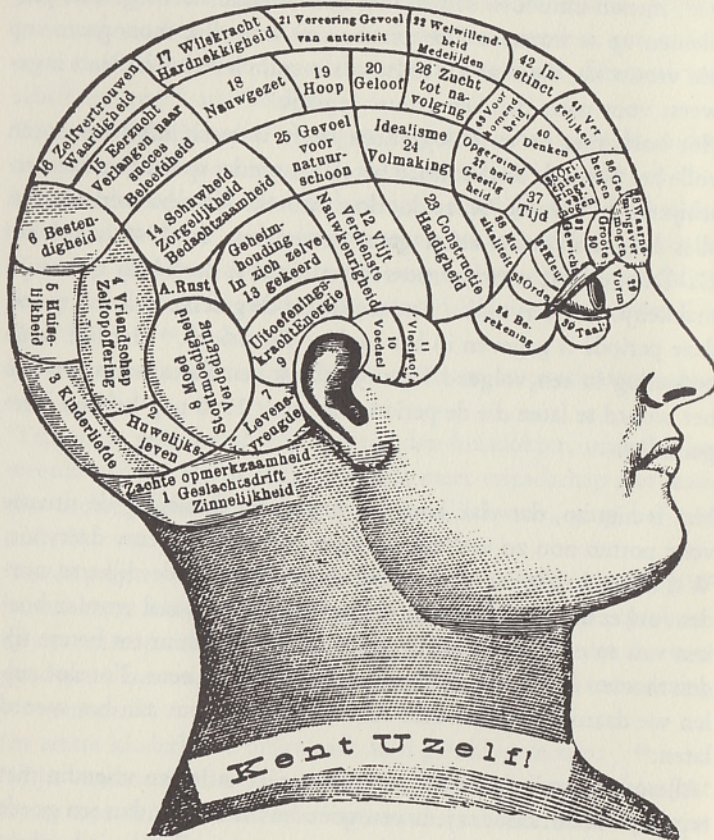

De medische fundering van een luchtkasteel

Voorstelling van karakter en bekwaamheden.

Inleiding

Homoseksualiteit wordt tegenwoordig meestal voorgesteld als een algemeen-menselijk verschijnsel van alle tijden en culturen; alsof er volgens de regels van de biologie altijd een zeker, maar gering aantal personen zich seksueel meer tot het eigen dan tot het andere geslacht voelt aangetrokken. Het is tamelijk vanzelfsprekend te schrijven over de homoseksualiteit bij de Grieken of in de middeleeuwen, of te schrijven over merkwaardige figuren bij de 'wilden' zoals Berdaches en Shamanen; alsof het om homoseksuelen zou gaan.

De overeenkomsten tussen dat wat wij onder homoseksualiteit verstaan en de Grieken onder pederastie verstonden zijn geringer dan vaak wordt voorgesteld. Dergelijke historische gelijkschakelingen krijgen vaak iets wanstaltigs. Denk aan de pogingen de tot de vuurdood veroordeelde sodomieten uit de achttiende eeuw tot een soort martelaren van de homoseksuele zaak te maken. Het is vrijwel zeker, dat zich onder de ter dood gebrachten een aanzienlijk aantal personen bevond die wij tegenwoordig eerder 'heteroseksuelen' zouden noemen.

Teneinde de verwarring te verminderen lijkt het gewent een onderscheid te maken tussen de woorden en de dingen en steeds uitdrukkelijk te omschrijven in welke betekenis de woorden worden gebruikt. En verder staan de termen niet op zichzelf. Er zullen steeds strategische relaties bestaan met andere woorden. In de moderne Nederlandse taal zijn dat in het geval van homoseksualiteit bijvoorbeeld huwelijk, heteroseksualiteit, psychiatrie, kinderen, minderheid, mannelijkheid, verwijfdheid, privé.

Brengen we dergelijke schakeringen aan, dan kunnen we de negentiende eeuw opvatten als een tijdperk van een zekere homoseksualisering. In die historische periode worden namelijk zowel nieuwe termen als nieuwe betekenissen rond homoseksualiteit uitgedokterd. Er lijkt in die tijd een besmettelijke epidemie in Europa te hebben gewoed, die een nieuw soort kennen van homoseksualiteit mogelijk maakte en die kennis in hoog tempo over het continent uitzaaide. En zou het ook niet kunnen zijn, dat dit andere denken over homoseksualiteit andere praktijken van homoseksualiteit (bij voorbeeld emancipatie, hersenchirurgie) in het leven riep?

Langzaamaan begonnen artsen, juristen en literatoren in de negentiende eeuw steeds uitgebreider over homoseksualiteit te spreken. Ze ontwikkelden zelfs het woord. Frankrijk en Duitsland waren de bakermat van deze discussie en het was een Hongaarse, Duitstalige schrijver die in 1869 voor het eerst het woord 'homosexual' gebruikte.¹ In 1892 verriikten twee medici vrijwel tegelijkertijd de Nederlandse woordenschat met overeenkomstige termen.² Maar het was niet slechts een woord, dat werd ingevoerd, tegelijk kreeg het begrip homoseksualiteit een andere betekenis. Dit opmerkelijke feit is het uitgangspunt van dit artikel. Daarin zal het gaan over de volgende vragen betreffende deze terminologische omslag in Nederland:

—Hoe zijn de woorden en betekenissen veranderd?

—Wat is de herkomst van deze modernisering?

Het verhaal legt de chronologische weg af: het begint rond 1800 en eindigt in 1900, het tijdstip dat de kennis van de homoseksualiteit gestalte begint te krijgen. Dit onderzoek van de negentiende eeuw betreft meer het denken over dan de praktijk van homoseksualiteit. Verder zijn het meestal buitenlandse discussies waarnaar zal worden verwezen; de Nederlandse teksten tot 1900 zijn over het algemeen aftreksels van wat elders eerder is gezegd.

Juridisch voorspel

Van 1800 tot 1880 verschenen geen oorspronkelijke Nederlandse teksten over homoseksualiteit. Voor 1800 waren lijvige werken verschenen van moraaltheologische en juridische huize over *sodo-*

mie.³ Na 1880 begon in de medische hoek een discussie over homoseksualiteit. Deze verplaatsing had de omvang van een aardverschuiving; men ging op een andere wijze spreken over een ander onderwerp. De aandacht verschoof van anus naar hersenen, van gestort zaad naar dromen, van daden naar voornemens en hoedanigheden. Door middel van bronnen uit de desbetreffende periode is moeizaam een beeld van deze verschuiving te vormen.

Twee vakgebieden hielden zich vóór 1800 bezig met homoseksualiteit: moraaltheologie en rechtswetenschap. De loskoppeling van staat en kerk ten tijde van de Bataafse Republiek (1795-1806) betekende ook een doorsnijden van de band die tussen de twee disciplines bestond. De paden van wereldlijk en kerkelijk recht scheidde. Vanaf 1811, na de inlijving van Nederland in het keizerrijk Frankrijk, was de zonde der sodomie hier geen misdrijf meer door de invoering van het Franse wetboek van strafrecht, de *Code Pénal*. Dat was wel het geval geweest onder het Crimineel Wetboek (1810) van het Koninkrijk Holland (1806-1810), waarin op sodomie gevangenisstraf plus verbanning stond en op sodomie met verleiding zelfs de doodstraf.⁴ Na het vertrek van de Fransen (1813) bleef de *Code Pénal* van kracht, zodat Nederland wel zeer voorspoedig een moderne strafwetgeving had verworven. Pogingen een eigen Nederlands wetboek van strafrecht in te voeren mislukten tweemaal. In 1827 delfde een ontwerp het onderspit door Belgische onwil. Daarin waren ongeveer dezelfde bepalingen opgenomen als in het genoemde Crimineel Wetboek, dus van Nederlandse originaliteit hadden de sodemieten weinig te verwachten.⁵ Het ontwerp van 1847 verdween geruisloos in het revolutionaire kabaal van 1848. Ten aanzien van tegennatuurlijke ontucht ging dit voorstel van vrijwel hetzelfde beginsel uit als het latere Wetboek van Strafrecht uit 1886. Het delict werd niet speciaal genoemd, maar wel voerde men de straf voor openbare schennis der eerbaarheid op, te weten minimaal één maand gevangenisstraf of 25 gulden boete: 'Dat bij dit artikel eene grote ruimte aan den regter is gelaten, vleit men zich dat verdediging zal vinden in het denkbeeld, welke schanddaden daaronder begrepen zullen kunnen worden, wier afzonderlijke opnoeming, vervolging en bedreiging met straf alzo ontweken kan worden, en minder raadzaam is voorgekomen', aldus de memorie

van toelichting.⁶

In Nederland deed het strafvrij worden van de sodomie weinig stof opwaaien. Overigens vervingen gerichte maatregelen, zoals handhaving van de openbare zedelijkheid (1811) en afscherming van de jeugd tegen verleiding (1886), de wetsartikelen betreffende tegennatuurlijke ontucht.

Nadat de navelstreng tussen moraaltheologie en recht was doorsneden, kwam er enerzijds enige ruimte voor de sodomieten, en ontstond er anderzijds een zeker vacuüm in het denken over de perversies. Maar al eerder waren filosofen, schrijvers en cultuurhistorici begonnen vanuit een andere invalshoek de pederastie te bestuderen. In de negentiende eeuw leefde belangstelling voor de klassieke oudheid op. Men hernam het werk van Plato en schonk uitgebreid aandacht aan zijn Gastmaal en de daarin beschreven knapenliefde.⁷ Eveneens door kennismaking met 'wilden' kreeg de discussie over tegennatuurlijke ontucht een nieuwe aanzet.⁸ Het waren vooral de voormannen van de Verlichting, die met hun andere opvattingen over recht en staat ook een nieuwe visie op pederastie/sodomie ontwikkelden.⁹

Nadat in Frankrijk en Beieren in respectievelijk 1791 en 1813 de sodomie strafvrij was geworden, nam in die landen de belangstelling voor dergelijke handelingen sterk toe. In de Franse juridische literatuur verschenen uitgebreide verhalen over moreel karakter en disciplineren van homoseksuele daden. Ook begonnen daar medici in de functie van gerechtelijke geneeskundigen (medische adviseurs voor rechtbanken) steeds uitgebreider over seksuele perversies te spreken.¹⁰ In Beieren voerde strafrechthervormer P.J.A. von Feuerbach een discussie met zichzelf waarbij hij een dubbelzijdige positie innam. Toen in 1813 zijn ontwerp voor een Beiers wetboek van strafrecht kracht van wet kreeg, was de tegennatuurlijke ontucht in één nacht van halsmisdrijf straffeloos geworden.¹¹ In zijn leerboek, dat zowel daarvoor als daarna verscheen, kunnen we echter het volgende lezen in de paragraaf over sodomie: 'De sodomie wordt verder gekenmerkt a. door de tegennatuurlijke bevrediging van de geslachtsdrift. De hoge mate van verwerpelijkheid van dit kwaad; de daaruit voortvloeiende minachting voor het huwelijk, die tot ontvolking, verzwakking en

tenslotte ontbinding van de staat leidt; b. vervolgens door de lichamelijke en geestelijke ontzenuwing ("Entnervung"), die een aldus ontaalde ongeschikt maakt voor de doelen van de staat; dit zijn de redenen, waarom de politie deze handelingen dient te verbieden.'¹² In het Beiers wetboek waren evenwel handelingen die de rechten van een ander niet schaadden, zoals sodomie, niet strafbaar gesteld. Deze tegenstrijdigheid bij Von Feuerbach tussen straffeloosheid van sodomie en negatieve beoordeling ervan met verwijzing naar 'ontzenuwing' en 'doelen van de staat' schiep de ruimte, waar de psychiatrie te werk kon gaan. Met dergelijke begrippen zou de degeneratietheorie aan het eind van dezelfde eeuw furore maken. De belangrijkste vertegenwoordiger van deze richting op het gebied van seksualiteit, R. von Krafft-Ebing, woonde gedurende zijn Heidelbergse studiejaren bij zijn grootvader C.J.A. Mittermaier, beheerder van Von Feuerbachs wetenschappelijke nalatenschap en bewerker van diens leerboek.¹³

Voorspel in Nederland

Van al deze ontwikkelingen merkt men in Nederland weinig. Desalniettemin zijn er enkele aanwijzingen vanuit welke hoek homoseksualiteit in de negentiende eeuw aan de orde is gesteld. Bij de beraadslagen over het nieuw *Burgerlijk Wetboek* (tot stand gekomen in 1838) discussieerde men over het *crimen nefandum*¹⁴ als echtscheidingsgrond. Het bleef erbuiten, zogenaamd omdat een wetboek een dergelijk 'kwaad' beter niet kon noemen.¹⁵ Inderdaad werd het geen reden tot echtscheiding.¹⁶ Mogelijk werd het huwelijk in de negentiende eeuw een steeds heiliger huisje, dat zelfs door het *crimen nefandum* niet mocht worden aangetast. De rust van gezinnen, die door vervolging van tegennatuurlijke ontucht te zeer verstoord zou kunnen worden, was overigens ook een van de argumenten om sodomie uit het strafrecht te halen.¹⁷

In de hoek van de instituties die het fundament van de morele orde vormden, onderwijs, kerk, politie, zijn enkele ontslagen bekend van sodomieten. Meer en duidelijker materiaal ontbreekt vooralsnog.

Ook kwamen verscheidene sodomieten in de gevangenis terecht wegens schennis der openbare eerbaarheid. Over omvang en aard van deze vervolgingen is nog weinig bekend. Het aantal veroordelingen wegens dit misdrijf schommelde in de periode 1848-1870 tussen de 1 en 45 jaarlijks voor heel Nederland. (Ter vergelijking: in de periode 1911-1937 69-619 jaarlijks.) Tussen 1811 en 1838 werden te Amsterdam 22 veroordelingen uitgesproken wegens schennis der openbare eerbaarheid, waaronder 15 keer voor homoseksuele ontucht.¹⁸ Het aantal veroordelingen wegens dit artikel nam na 1870 snel toe. Daarna zakte het tussen 1895 en 1908 enigszins ondanks de oorlogstaal over de zeden uit de mond van confessionele ministers. Na 1920 schoot het cijfer stevig de lucht in ondanks de toevoeging van een aantal artikelen betreffende de zedelijkheid bij de wetwijziging van 1911.

Een andere plaats waar men vroeg in de negentiende eeuw iets vernam over het *crimen nefandum* was de hoek van filantropen, in goed Nederlands ook wel mensverbeteraars genoemd. Zij hielden zich met opsluitingsystemen bezig, onder andere in de Maatschappij van Weldadigheid, het Nederlandsch Genootschap tot Zedelijke Verbetering van Gevangenen en later vanuit psychiatrische invalshoek. De 'Maatschappij' was een geesteskind van (de latere) graaf en minister van koloniën J. van den Bosch. Hij wilde in de weinig gecoördineerde bedeling systeem brengen en die productief maken. Projecten te Frederiksoord, Ommerschans en Veenhuizen waren de eerste activiteiten. Sekse en seks waren enkele van de problemen waarvoor de filantropen van de Maatschappij zich gesteld zagen.¹⁹ Problematisch was het volgens de voormannen van het Genootschap eveneens gesteld met de zedelijkheid in gevangenis. Men scheidde mannen en vrouwen, jeugdigen en volwassenen, maar desalniettemin bleef het een zedeloze bende. De gemeenschappelijke slaapzalen waren een broedplaats van een kwaad, dat met geen middel te bestrijden viel.²⁰ Over de aard van dit kwaad liet een van de oprichters van het Genootschap, W.H. Suringar, geen twijfel bestaan. Deze gruwel stond hem dermate tegen, dat hij in 1842 aan eenzame boven gemeenschappelijke opsluiting de voorkeur gaf. 'Door afzondering te weeg gebrachte waanzin!—'t Is iets verschrikkelijks, maar toch nog het verschrikke-

lijkste van alles niet. Er is één waanzin, door gezellig verkeer, die nog afgrijselijker is (er volgen twee pagina's omhaal van woorden, GH). (...) En wat hier vooral in aanmerking komt is dit: Men moet van twee kwaden het mindere kiezen, en, naar mijne ervaringen en de juiste opgaven, die ik deswege van bevoegden heb, zijn de verwoestingen naar ligchaam en geest, door het steeds toeneemend *crimen nefandum* in de gevangenis aangerigt, ongelijk veel grooter dan van het *onanisme*, ook bij afzonderlijke opsluiting, zijn te wachten (...). Met al de kracht der innigste overtuiging dringe men er op aan bij Regering en Wetgevers: Maak een einde aan deze gruwelen: verbeter onze gevangenisinrigtingen. Ja! afzonderen moet men de gestrafte...'²¹

In het zittingsjaar 1843-1844 van het parlement stelde een rapport van de commissie van administratie van de gevangenis van Leeuwarden, waarschijnlijk ook van de hand van Suringar, het dubbele kwaad van de gemeenschappelijke opsluiting aan de orde. De minister toonde zich voorstander van opsluiting in afzonderlijke cellen, zowel om het 'afschuwelijke kwaad' als mogelijke samenzweringen tegen te gaan.²² Kort na 1850 opende de eerste zogenaamde cellulaire gevangenis te Amsterdam haar poorten.

In 1857 stelde de minister een enquête in onder rechtbanken en commissies van administratie over de voor- en nadelen van het cellulaire stelsel vergeleken met die van gemeenschappelijke opsluiting. Terwijl de rechters nog in tamelijk algemene termen over de onzedelijkheden in de laatste soort gevangenis spraken, klaagden commissies van administratie in alle toonaarden over zedeloze toestanden in gevangenis met gemeenschappelijke opsluiting, waarbij ze zelfs het beest bij z'n naam noemden: *crimen nefandum*.²³ We zien aldus in de plaats van de doodstraf voor sodomie, die relatief weinig ten uitvoer is gebracht, een web van gerichte maatregelen treden, die het sociale en seksuele leven ingrijpend zouden wijzigen. We kunnen naast cel, zedelijke verbetering, huwelijk en ontslag, denken aan woningbouw, verkeer en hygiëne. Wat vooral opvalt bij het spreken over *crimen nefandum* is dat geen auteur zich boog over persoon of wezen van de sodomiet. Men sprak van gruwelijk kwaad of zonde en beperkte zich tot het nemen van concrete maatregelen.

Blijkens de benamingen en de manier van spreken lijken de tot dusver aangehaalde auteurs vooral door christelijke denkbeelden te zijn geïnspireerd. Maar hoe vond nu de overgang plaats van bijbelse uitleg naar medisch model; welke schakel lag er tussen moraaltheologie en psychiatrie? Deze vragen suggereren trouwens een samenhangende ontwikkeling, maar misschien is er eerder sprake van een breuk. Toch is het mogelijk twee koppelingen te schetsen tussen moraaltheologie en psychiatrie.

Michel Foucault signaleert in zijn *Geschiedenis van de seksualiteit* (1976) als brug de biecht, die in het juridisch proces als *bekentenis* gestalte kreeg, en die in de psychiatrie als een *vrijwillig persoonlijk verhaal* een hoge vlucht zou nemen.²⁴ Opmerkelijk is verder de herkomst van het degeneratiebegrip bij B.A. Morel.²⁵ Diverse oorzaken als vergiftiging, rassenmenging, alcoholisme, hersenoverspanning, seksuele excessen zouden tot verval (ontaarding) leiden van de persoon in kwestie en het nageslacht, dat na vier 'de'-generaties zou uitsterven. Zijn theorie begint met het Genesis-verhaal van de val van de mens uit het paradijs en eindigt met de versmelting van de begrippen zonde en ziekte. Morel legde daarmee de grondslag voor de invoering van zedelozen en bandelozen in de medische wetenschap: voor C. Lombroso met diens 'criminel né' en voor R. von Krafft-Ebing met diens 'Psychopathia sexualis'. Deze gelijk-schakeling van een lichamelijk (ziekte-)verschijnsel en een sociaal verschijnsel (bij voorbeeld homoseksualiteit) dateerde reeds van eerdere datum (de localisatieleer van F.S. Gall²⁶); Morel ontwikkelde die tot een succesvolle wetenschappelijke theorie op bijbelse grondslag, die voortreffelijk met de darwinistische evolutieleer bleek te rijmen (1859). De vastlegging van het kwaad in enig deel van het lichaam, hetzij in chromosomen, hetzij in klieren, hetzij in hersenen, zou dat bepaalde kwaad tevens binden aan bepaalde personen en de weg bereiden voor latere uiteenlopende strategieën die gebruik zouden maken van onder andere hersenchirurgie, castratie en emancipatie.

Problematisch in deze overgang van moraaltheologie naar natuurwetenschap was het begrip 'tegennatuurlijk'. Een van de eerste schrijvers in de (Duitse) literatuur, die de gedachte opperde dat homoseksualiteit iets 'natuurlijks' zou kunnen zijn, was H. Zscho-

ke.²⁷ Deze populaire, Zwitserse essayist schreef in 1821 een dialoog naar platonisch voorbeeld, 'Eros oder die Liebe der Griechen'. Daarin verdedigde een van de gespreksgenoten het natuurrecht van de homoseksualiteit. De schrijver ging uit van de theorie, dat de geslachtsdrift 'natuurlijk' was en daardoor onbedwingbaar. Echter, de koppeling van de 'natuurlijke' geslachtsdrift aan de 'natuurlijke' homoseksualiteit, die zou uitmonden in de mogelijkheid van vrije beleving van homoseksuele natuur, ging de schrijver te ver. Tevens zou bij een dergelijke opvatting de trits geslachtsdrift-voortplanting-huwelijk worden doorbroken. De moraal, die bij Zschocke nog stevig in de natuur geworteld diende te zijn, zou met homoseksualiteit als natuurlijke variatie al te zeer op hol slaan. De verhouding tussen perversies, geslachtsdrift en voortplanting was voor de negentiende-eeuwse seksuologen een tergend probleem. Veel van hun werk laat zich lezen als een wanhopige poging een 'natuurlijke' verbinding tussen voortplanting en geslachtsdrift te construeren. Aan het eind van de eeuw zou vooral de Duitser A. Moll daarmee breken.²⁸ De degeneratietheorie bood toen een oplossing voor het probleem door de natuur in trappen in te delen, waarbij seksuele onmatigheid en seksuele afdwalingen allemaal degeneratiesymptomen heetten te zijn. Bovendien leidde men de moraal niet meer uit de natuur af, maar ging men de moraal juist zien als een bedwinging van de natuur. Op het terrein van seksualiteit bood deze verandering van visie de mogelijkheid van geslachtelijke onthouding.

Daar kunnen we de Nederlandse draad weer opnemen, want aan het eind van de negentiende eeuw heeft hier een stormachtige discussie gewoed over geslachtsdrift en prostitutie. Ten einde dit vraagstuk en dat van de uitdoktering van homoseksualiteit in een helderder licht te stellen, maken we eerst een uitstapje naar de medische praktijk in de negentiende eeuw in Nederland.

Geneeskunst in Nederland

De periode 1840-1865 was uitermate belangrijk voor de geneeskunst in Nederland.²⁹ Nadat ten tijde van de Bataafse Republiek (1795-1806) enige pogingen waren gedaan de openbare hygiëne

(sociale geneeskunde zouden wij nu zeggen) te regelen, was het daarmee en tevens met de geneeskunde in het algemeen droevig gesteld tot 1840. Een gebrekkige opleiding, een versplinterde stand, een ongunstig beroepsperspectief voor veel geneeskundigen, een verwaarloosde openbare hygiëne. Na 1840 kwam daarin echter snel verandering. De artsen organiseerden zich en begonnen tijdschriften uit te geven. Resultaten bleven niet uit: in 1841 kwam een krankzinnigenwet tot stand; in 1842 benoemde de koning een nieuwe commissie voor een geneeskundige staatsregeling, die met veel pijn en moeite in 1865 tot stand kwam; in 1849 richtten voortvarende artsen als J.N. Ramaer, G.E.V. Schneevoogt en J.P. Heije de Nederlandsche Maatschappij ter Bevordering der Geneeskunst (NMG) op; in 1857 fuseerden de meeste medische bladen tot het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde* (NTvG); en met de geneeskundige staatswetten van 1865 ontstond één opleiding voor alle artsen. De faculteiten en laboratoria groeiden vanaf dat moment enorm en de artsen maakten het ziekenhuis tot hun domein. In de jaren vijftig zwol de stroom gemeentelijke voorschriften betreffende openbare hygiëne sterk aan, een resultaat van de groeiende bemoeienis van artsen met sociale problemen als slechte behuizing, kermissen, kwaliteit van voeding en water, begrafenisgebruiken, prostitutie, sport en riolering. In 1865 sloegen de artsen in samenwerking met de staatsrechtshervormer Thorbecke hun grote slag; de geneeskundige staatsregeling was het fraaie sluitstuk van een woelige periode. Op dat moment legden de artsen de basis voor de positie, die ze tot op heden min of meer hebben.

Een belangrijk element van deze modernisering was de belangstelling die ontstond voor openbare hygiëne. Hadden de medici zich tot dan slechts beziggehouden met het lichaam van de patiënt en zijn ziektes, rond 1850 ontdekten ze, veelal door middel van enquêtes, dat epidemieën vaak sociale oorzaken hadden. Daarmee legden ze het zeer brede terrein van ziektepreventie (het voorkómen van ziekten) en van politieke machtsvorming bloot. De bemoeienissen van artsen vermenigvuldigden zich tot in gemeenteraden en Tweede Kamer.

Het geslachtsleven in de geneeskunde

Tegen het einde van de achttiende eeuw waren pedagogen, filantropen en artsen een campagne begonnen tegen zelfbevlekking. Verscheidene boeken betreffende seksuele opvoeding en bestrijding van masturbatie werden tussen 1780 en 1810 in het Nederlands gedrukt. De Nederlandse medische tijdschriften spraken echter gedurende de negentiende eeuw sporadisch over masturbatie. Volgens J. van Ussel (in zijn boek *Geschiedenis van het seksuele probleem*) schenen de meer traditionele opvoeders en artsen niet doordrongen te zijn van de gevaren van zelfbevrediging.³⁰ Mijn indruk is, dat een beperkte groep moralisten een uitgebreide campagne er tegen begon, dat hun geschriften op ruime schaal werden verspreid, maar dat deze in medische kring weinig weerklink vond.

Een van de weinige oorspronkelijk Nederlandse stukken over onanie in de medische tijdschriften verscheen in 1879.³¹ Dr. Mees uit Veendam kreeg een jongen op bezoek, die gecastreerd wilde worden om van geslachtsdrift en zelfbevlekking af te komen. De arts stelde de jongeman gerust en noemde de boekjes over onanie 'eene speculatie van den uitgever op de beurs van jongelieden, die op een leeftijd van 14-20 jaren geen aangenamer lectuur kennen dan die van werkjes, welke over geslachtsdrift en geslachtelijk verkeer handelen.' De dokter vond het bedrijven van onanie niet zeer ernstig en weigerde de operatie uit te voeren, waarop de jongen tenslotte zelf het mes ter hand nam.

Veel uitgebreider behandelden de artsen daarentegen de geslachtsziekten, die gedurende de gehele negentiende eeuw een belangrijke plaats innamen in de medische literatuur.³² In het begin van die eeuw verklaarde C.G. Ontijd: 'Onder de rampen, door welke het menschedom gefolterd wordt, en die aan het zelve dikwerf ten geduchtsten geessel verstrekken, zijn de Venuskwalen buiten kijf geen der minste; immers, het is deze ziekte, welke ons de aangenaamste ogenblikken des levens zoo vaak vergiftigd.'³³

Een eeuw later heette het: 'Wij weten allen wel, dat—waarschijnlijk na de tuberculose en het alcoholisme—de geslachtsziekten de grootste verwoestingen aanrichten onder het tegenwoordig menschedom.'³⁴

